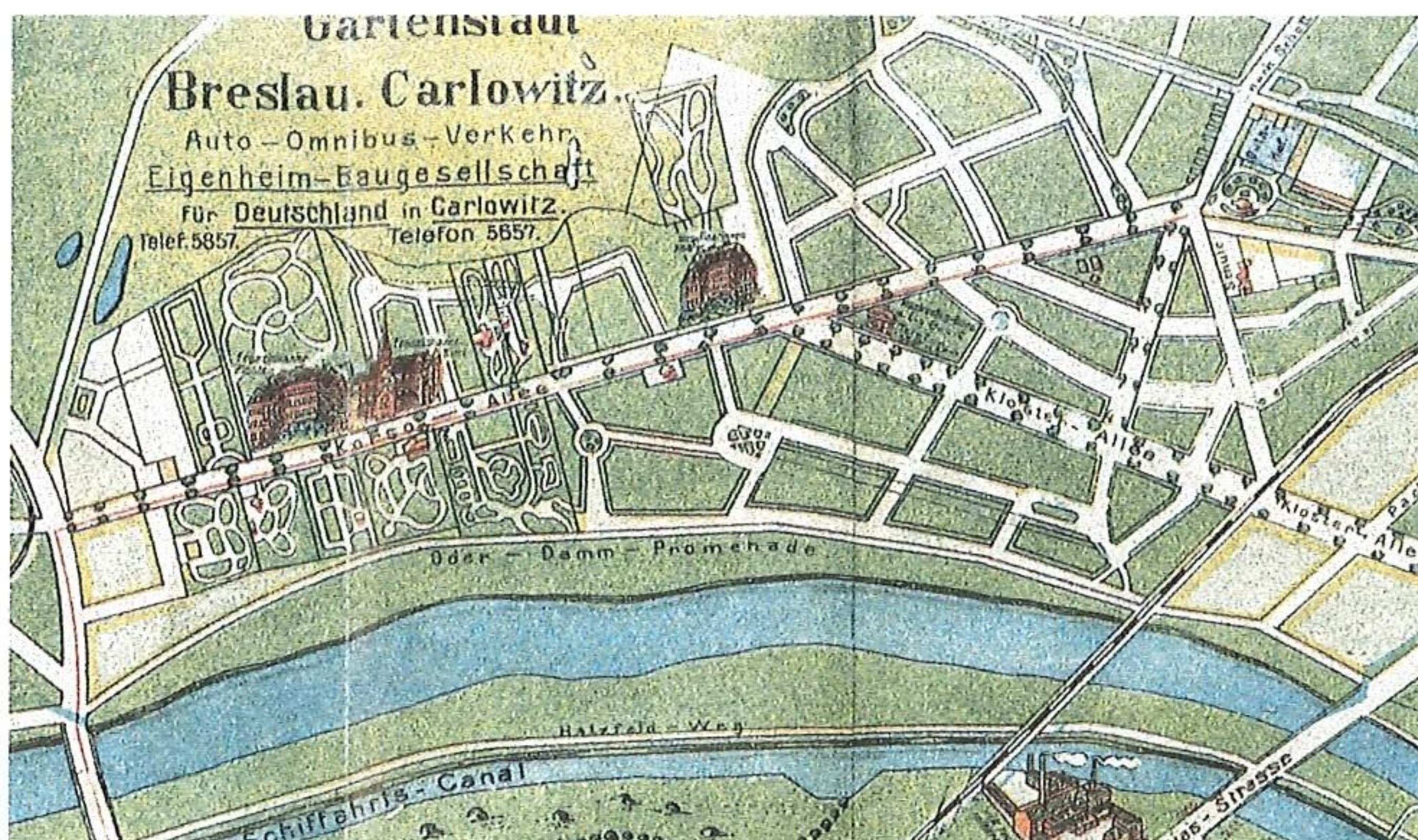

IWONA BIŃKOWSKA I JERZY ILKOSZ

KWERENDA HISTORYCZNA PARKU JANA KASPROWICZA WE WROCŁAWIU

WROCŁAW 1999

WSTĘP

Tematem opracowania jest park Jana Kasrowicza (Gemeindepark, Volkspark) we Wrocławiu. Jest to teren zlokalizowany w południowo-zachodniej części Karłowic (Carlowitz, Karlowitz), pomiędzy al. Jana Kasrowicza (Corsoallee, Korsoallee) na północy, groblą Karłowicko-Rędzińską na południu, ogródkami działkowymi POD „Śnieżka” na zachodzie i willową zabudową na wschodzie. W okresie przedwojennym park nie posiadał odrębnej nazwy, określano go mianem parku gminnego (Gemeindepark) lub ludowego (Volkspark).

Park Kasrowicza nie był, jak dotąd, tematem żadnego szczegółowego opracowania ani nie jest wzmiankowany w przedwojennych i powojennych ogólnych publikacjach na temat urbanistycznego rozwoju Wrocławia. Nawet opracowania szczegółowe dotyczące Karłowic nie omawiają historii parku i jego miejsca w układzie architektoniczno-przestrzennym tej części miasta. Z tego względu podstawowym źródłem, zawartych w naszym opracowaniu ustaleń, są publikowane i archiwalne materiały dotyczące Karłowic oraz źródła kartograficzne i projektowe. Cennych informacji dostarczyły także wrocławskie książki adresowe, w których od 1913 roku publikowano reklamy powstającego wówczas miasta-ogrodu Karłowice.

Niestety w wyniku kwerendy nie udało się odnaleźć żadnych materiałów ikonograficznych, dotyczących parku, choć zarówno główne ulice osiedla przekształcone w zadrzewione aleje, jak i ogrody otaczające wille oraz mniejsze domy mieszkalne posiadają dość bogatą dokumentację rysunkową, graficzną i fotograficzną. Może to świadczyć o małym znaczeniu parku we wcześniejszej fazie jego istnienia.

HISTORIA BUDOWY OSIEDLA TYPU MIASTO-OGRÓD W KARŁOWICACH

Karłowice do 1928 roku pozostawały poza granicami Wrocławia, jednak już na początku XX wieku zostały wybrane na lokalizację osiedla mieszkaniowego typu miasto-ogród. Wcześniej była to typowa, podmiejska wieś, na terenie której znajdowała się jedna z największych wrocławskich firm ogrodnich, należąca do Guido von Drabiziusa. Pierwotnie planowano utworzenie na terenie Karłowic ekskluzywnej dzielnicy willowej dla zamożnej części mieszkańców Wrocławia, z czasem zwyciężyła jednak odmienna koncepcja, oparta na angielskiej idei osiedla stosunkowo niedrogich domów wolnostojących lub szeregowych, przeznaczonych dla mniej zamożnych wrocławian. Projekt tzw. *Gartenstadt Carlowitz* powstał już w 1907 roku, natomiast do jego realizacji przystąpiono dopiero w latach 1910 - 1911, po zakupie majątku ziemskiego w Karłowicach przez Towarzystwo Budowy Domów Jednorodzinnych: *Eigenheim-Baugesellschaft m.b.H. Carlowitz-Breslau* od spadkobierców Guido von Drabiziusa.

Pierwotna koncepcja kolonii willowej została jednak częściowo zrealizowana. Musiało to nastąpić na przełomie XIX i XX stulecia. Świadczy o tym wynik porównania projektu podziału Karłowic na posesje z willami z planem projektowanego miasta-ogrodu, reprodukowanym w książce adresowej z 1913 roku. Wcześniejszy projekt, przechowywany w Aktach Miasta Wrocławia w Archiwum Państwowym, dokumentuje podział na parcele z bardzo rozbudowanymi, zróżnicowanymi kompozycyjnie ogrodami wokół willi. Plan nie uwzględnia założeń klasztornych Urszulanek, obecnie klasztor Sióstr Franciszkanek (al. Jana Kasprowicza 64-66), i Franciszkanów (al. Jana Kasprowicza 26), musiał więc powstać przed 1895 rokiem, wówczas bowiem oba zakony zakupiły od Drabiziusa grunty pod budowę istniejących do dziś obiektów. Projekt kolonii willowej potwierdzał zachowany później układ urbanistyczny Karłowic z obecnymi ulicami: al. Jana Kasprowicza (Korsoallee), ul. W. Berenta (Nordstraße), al. T. Boya-Żeleńskiego (Klosterweg) i ul. W. Potockiego (An den Baumschule). Trzy pierwsze ulice zostały wytyczone, uregulowane i obsadzone drzewami jeszcze przez Drabiziusa, czyli na długo przed budową osiedla. O częściowej realizacji kolonii świadczy fakt, że na planie Karłowic z 1913 roku zaznaczone są posesje z ogrodami,

identyczne jak na wcześniejszym projekcie. Dotyczy to pięciu parcel w zachodniej i dwóch we wschodniej części al. J. Kasprowicza.

Na terenie obecnego parku J.Kasprowicza również została pierwotnie zaprojektowana działka budowlana z ogrodem, o powierzchni zbliżonej do obszaru istniejącego parku. Kompozycje ogrodu i obecnego parku nie wykazują jednak analogii, nie należy więc dopatrywać się reliktyw ogrodu w późniejszym parku gminnym. O trwałości niektórych z założeń ogrodowych może świadczyć sąsiadujący z parkiem teren ogródków działkowych POD „Śnieżka”, którego główna, paraboliczna ścieżka powtarza wiernie kompozycję z końca XIX wieku. W przypadku interesującego nas terenu takiej zależności nie można stwierdzić, zwłaszcza że na planie Karłowic z 1913 roku w miejscu obecnego parku projektowano zbieg trzech ulic z niewielką kompozycją zieleni na planie koła pośrodku.

Zrealizowane osiedle miasta-ogrodu, zaprojektował w pierwszym etapie architekt Paul Schmitthenner, zaś później rozbudował Erich Grau, który stworzył koncepcję wewnętrznego placu rynkowego - centrum osiedla (obecnie pl. Marszałka Józefa Piłsudskiego).

Podstawowe reguły zakładania osiedli typu miasto-ogród skupiały się wokół idei stworzenia mieszkańcom dużych miast możliwości życia bez niedogodności wynikających z rozwijających się gospodarczo, przeludnionych, zabudowanych wbrew zasadom higieny, pozbawionych terenów parkowych, aglomeracji miejskich. Osiedla małych, stosunkowo tanich domów jednorodzinnych lub szeregowych w otoczeniu ogrodów, ale jednocześnie korzystających z miejskiej infrastruktury, miały zapewnić wysoki komfort życia w otoczeniu przyrody. Osiedla posiadały własne centra życia społecznego wyposażone w szkoły, kościoły, sklepy, obiekty rozrywkowe i sportowe. Jednocześnie sprawnie działająca, miejska komunikacja miała zapewnić mieszkańcom osiedli połączenie z miastem i miejscami pracy.

We wszystkie te zalety planowano wyposażyć także podwrocławskie osiedle w Karłowicach, którego reklamy, zachęcające do kupna domów, pojawiały się regularnie m.in. w kolejnych edycjach książek adresowych z lat 1913 - 1918. Reklamy te dość dokładnie wymieniają one elementy świadczące o wysokim technicznym standardzie osiedla, dobrej komunikacji z centrum, a jednocześnie prezentują krajobrazowe walory otoczenia, a wszystko to za umiarkowaną cenę.

PARK JANA KASPROWICZA

Charakterystyczną cechą miast-ogrodów było podkreślanie elementu otoczenia zabudowy mieszkalnej przyrodą w postaci ogrodów przydomowych, wewnętrznych ulic osiedlowych przekształcanych w aleje drzew, skwerów na głównych placach i skrzyżowaniach. W tym kontekście ważna była możliwość utworzenia, w obrębie osiedla, przeznaczonego dla wszystkich mieszkańców, parku publicznego, często sąsiadującego z przedszkolem, szkołą lub kościołem. Istnienie parku z pewnością traktowano, jako jedną z ważniejszych zalet osiedli.

W przypadku osiedla karłowickiego w żadnej ze znanych nam reklam nie wspomniano nawet o projektowanym parku publicznym. Podobnie w opublikowanej książce *Haus und Garten*, poświęconej w całości osiedlu karłowickiemu, nie zamieszczono na ten temat informacji, choć wiele miejsca poświęcono kompozycji ogrodów przydomowych i zieleni w ogóle. Na tej podstawie należałoby przypuszczać, że w pierwotnej wersji osiedla nie przewidywano utworzenia parku. Jedynym śladem jego istnienia przed 1927 rokiem jest projekt domu dla radcy podatkowego Adametz, pochodzący z 1913 roku. Ukazuje on wschodnią część obecnego parku, na zachód i południe od willi przy al. J. Kasprowicza 69. Wg tego planu sytuacyjnego w zachodniej części obecnego parku projektowano ulicę łączącą się z al. J. Kasprowicza, a wzdłuż niej szereg parcel z domami wolnostojącymi, prawdopodobnie typu Landhaus. Oprócz domu wysuniętego najbardziej na północ (al. J. Kasprowicza 65a), pozostałe nie zostały zrealizowane. Podobny układ parku potwierdza plan sytuacyjny z 1937 roku.

Istnienie parku publicznego (Gemeindepark, Volkspark) w miejscu obecnego, potwierdzają dopiero od 1927 roku kolejne wrocławskie książki adresowe, lokalizując park między posesjami nr 63 i 69 przy obecnej al. J. Kasprowicza. W pełni ukształtowany, powiększony do obecnych rozmiarów park, znamy dzięki planowi Wrocławia z 1937 roku. Nastąpiła też zmiana na sąsiadującej z parkiem od zachodu parceli, pierwotnie prywatnej, w latach 20. przekształconej w ogródki działkowe, przy zachowaniu dawnego układu ścieżek. Wówczas prawdopodobnie doszło do poszerzenia, interesującego nas parku, w kierunku zachodnim.

Zastanawiając się nad czasem powstania i przeznaczeniem obecnego parku J. Kasprowicza, należy również zwrócić uwagę na bliską lokalizację kościoła ewangelickiego pod wezwaniem Miłości Bożej (Kirche „Zur Liebe Gottes”), który znajdował się przy wschodnim narożniku parku między ul. W. Potockiego (An den Baumschulen) i ul. K. Przerwy-Tetmajera (Richard Dehmel Weg). Pierwotna, drewniana świątynia została zbudowana w 1928 roku, a w 1938 zastąpiona murowaną. Być może budowa w pobliżu tak ważnego dla gminy obiektu przyczyniła się do powiększenia parku i jego przekomponowaniu.

Przy tak małej ilości informacji, na temat interesującego nas terenu, możemy stwierdzić, że park powstał prawdopodobnie w dwóch etapach. Pierwszy, z czasów tworzenia osiedla, ok. 1913 roku, zajmował jedynie wschodnią część obecnego założenia i prawdopodobnie nie był postrzegany jako osobny park, a jedynie jako większa kompozycja skwerowa. Nie uzyskał bowiem odrębnej nazwy i nie był wzmiankowany w materiałach reklamowych Karłowic. Nie udało się ustalić autorstwa jego kompozycji. Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że w zależności od czasu ukształtowania tego niewielkiego terenu, projektantem mógł być albo Paul Schmitthanner albo Erich Grau. Obaj bowiem oprócz projektowaniem architektury zajmowali się urbanistyką i sztuką ogrodową.

Druga faza powiększenia parku miała miejsce prawdopodobnie tuż przed 1927 rokiem i być może wiązała się z planowanym już wówczas włączeniem Karłowic w obręb Wrocławia, co nastąpiło w 1928 roku. Wówczas prawdopodobnie w wyniku wykupienia przez miasto sąsiadujących z parkiem od zachodu, prywatnych parcel można było powiększyć park w kierunku zachodnim i przeznaczyć część terenu na ogródki działkowe. Niestety nie udało się ustalić autora tego pomysłu i jego realizacji. Wówczas park musiał uzyskać obecną wielkość, układ przestrzenny i znaczną część roślinności.

KOMPOZYCJA PARKU JANA KASPROWICZA

Park zajmuje teren nieregularnego wieloboku, zlokalizowanego pomiędzy al. Kasprowicza na północy a groblą Karłowicko-Rędzińską na południu. Od strony al. Kasprowicza dodatkowo ogranicza park szereg trzech parcel z willami w zachodnim narożniku i podwójny szereg parcel z willami i zabudową bliźniaczą we wschodnim narożniku terenu. Parcele te od południa są zamknięte ul. W. Potockiego. Także południowo-wschodnią granicę parku wyznacza szereg działek z zabudową jednorodzinną, wzdłuż ul. K. Przerwy-Tetmajera, zaś od zachodu ogrodzenie ogródków działkowych POD „Śnieżka”.

Na teren parku prowadzą dwa główne wejścia: jedno bardziej reprezentacyjne od strony głównej ulicy Karłowic: al. J.Kasprowicza, drugie przeznaczone dla mieszkańców dawnego osiedla miasta-ogrodu, od strony ul. W. Potockiego, czyli pierwotnie od znajdującego się w tym miejscu ewangelickiego kościoła pod wezwaniem Miłości Bożej.

Dla koncepcji parku Kasprowicza, jako miejsca wypoczynku przeznaczonego nie tylko dla okolicznych mieszkańców, bardzo ważny jest związek parku z groblą Karłowicko-Rędzińską. W systemie zieleni miejskiej, groble wzdłuż wszystkich rzek, a nadodrzańskie w szczególności, odgrywały bardzo ważną rolę komunikacyjną dla pieszych, a później też rowerzystów. Łączyły nawet znacznie oddalone od siebie założenia parkowe. Wzorcowo funkcjonowały w tym zakresie groble na obecnej tzw. Wielkiej Wyspie, łączące Ogród Zoologiczny, park Szczytnicki, Stadion Olimpijski i mniejsze tereny spacerowe. Grobla Karłowicko-Rędzińska służyła jako połączenie z Różanką i dalej z Leśnym Parkiem Osobowickim.

W płaskim krajobrazie Wrocławia groble stanowiły naturalne punkty widokowe, umożliwiające z jednej strony podziwianie rozlewiska Odry, z drugiej zaś położony poniżej krajobraz parku. Tak właśnie zaprojektowano park Kasprowicza. Grobla na odcinku sąsiadującym z parkiem została dodatkowo poszerzona, nie wykluczone że znajdowały się tu schody, dodatkowe ławki lub altany widokowe, jak było to m.in. na odcinku w okolicach Osobowic. Zazwyczaj miejsca takie były też dodatkowo akcentowane ciekawymi kompozycjami roślinnymi. Zgromadzone materiały kartograficzne nie dokumentują jednak takiego szczególnego zakomponowania grobli.

Park uzyskał swobodną kompozycję z nieregularnie rozmieszczoną siecią ścieżek, podkreślającą komunikacyjne funkcje parku, łączącego al. Kasprowicza z ul. Zawalną na południowym zachodzie i ul. K. Przerwy-Tetmajera na południowym wschodzie. Głównym elementami organizującym przestrzeń są polany otoczone kulisowo rozmieszczoną, wysoką roślinnością oraz pojedynczymi okazami szczególnie interesujących drzew.

SPIS MATERIAŁÓW KARTOGRAFICZNYCH ORAZ PLANÓW.

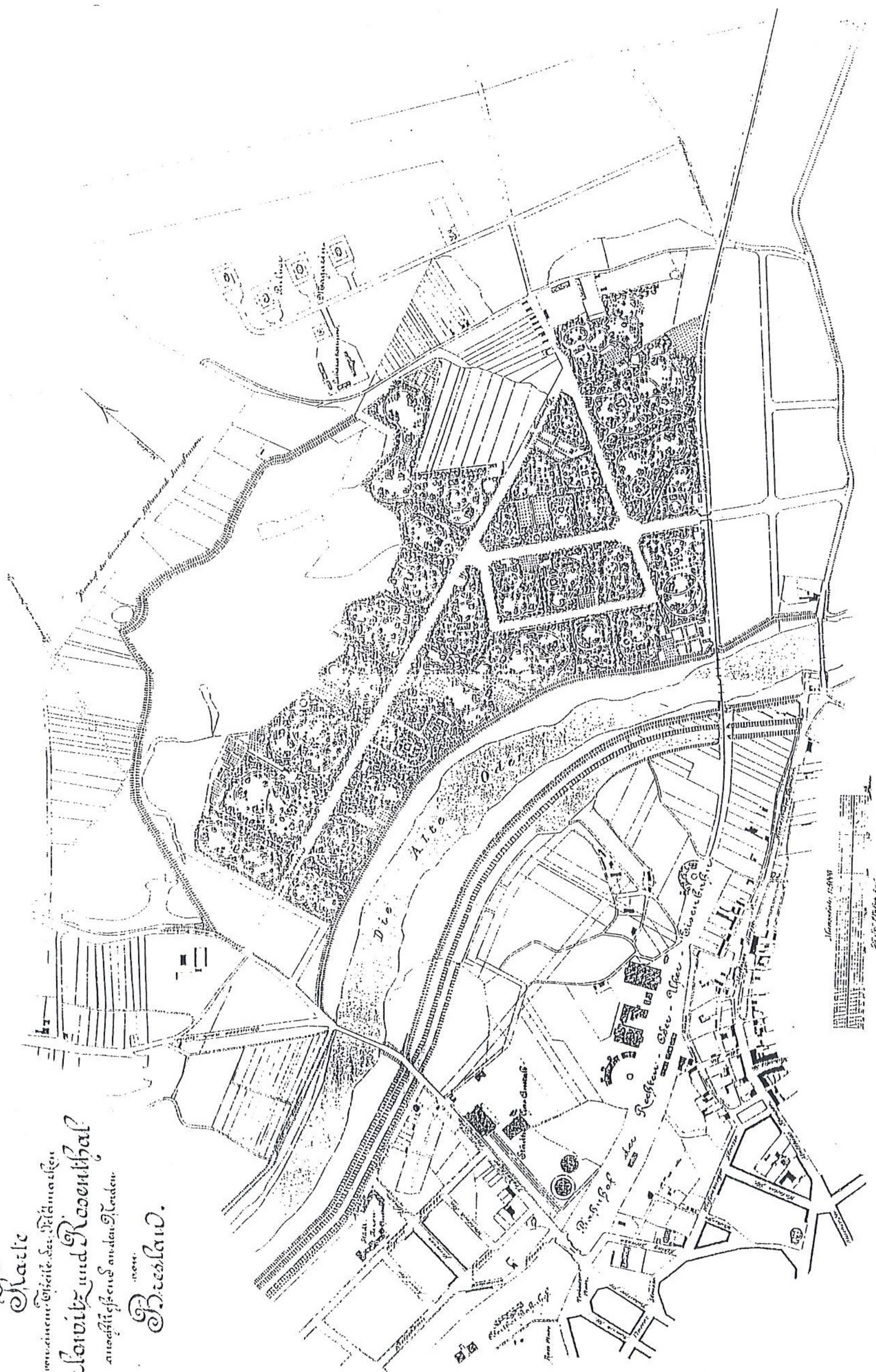
SKRÓTY:

ABMW	Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia
APWr AMWr	Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Akta Miasta Wrocławia
APWr Kart WR	Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kartografia Miasta Wrocławia
OZG BU	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu Oddział Zbiorów Graficznych
OZK BUW	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu Oddział Zbiorów Kartograficznych
Muz. Hist.	Muzeum Historyczne we Wrocławiu, Dział Dziejów Wrocławia
b.a.	Brak autora planu, lub podpis nieodczytany.
b.r.	Brak daty na planie.
b.s.	Brak podanej skali na planie.
Brak. Syg.	Brak sygnatury planu.

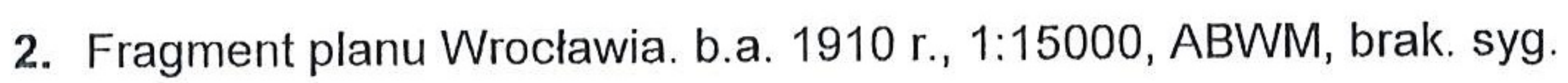
PLANY I PROJEKTY ARCHITEKTONICZNE.

L.p.	Nazwa planu-projektu:	Autor planu	Czas powstania:	Skala:	Miejsce przechowywania Sygnatura
1.	Projekt kolonii willowej w Karłowicach, z rozplanowaniem ogrodów,	b.a.	Przed 1895 r.	b.s	APWr AMWr syg. 1849
2.	Fragment planu Wrocławia.	b.a.	1910	1:15000	ABWM, Brak.Syg.
3.	Fragment planu Wrocławia.	b.a.	1913	b.s.	Książka adresowa z 11913 r.
4.	Plan sytuacyjny willi Anny Adametz z rozplanowanym parkiem przy ul. Kasprowicza 63.	J. Hauke	1913	1:1000	ABWM, Syg. T. 2399
5.	Fragment planu Wrocławia.	b.a.	1915	b.s.	Muz. Hist., syg. III530
6.	Plan sytuacyjny kościoła pod wezwaniem Miłości Bożej przy Potockiego 5/7.	b.a.	1929	1:1000	ABWM, Syg. T. 310
7.	Plan sytuacyjny kościoła pod wezwaniem Miłości Bożej, ul. Potockiego 5/7.	Ferdinand Walter	1930	1:500	ABWM, Syg. T. 310
8.	Projekt altany mieszkaniowej w ogródkach w sąsiedztwie parku	b.a.	1934	1:2500	ABWM, Syg. T. 3010
9.	Fragment mapy topograficznej.	b.a.	1936	1:25000	OZK BUW syg. 4868
10.	Projekt nowego kościoła pod wezwaniem Miłości Bożej przy ul. Potockiego 5/7, plan sytuacyjny.	Albrecht Jaeger	1937	1:1000	ABWM, Syg. 310
11.	Fragment planu Wrocławia	b.a.	1937	1:20000	ABWM, Brak.Syg.
12.	Plan sytuacyjny ogródków działkowych po zachodniej stronie parku.	b.a.	1944	1:1000	ABWM, Syg. 2399
13.	Fragment planu Wrocławia	b.a.	Ok. 1970	1:1000	ABWM, Brak.Syg.

Karte
 von einem Theile des Reichthums
 Carlowitz und Rosenthal
 angeschlossen an den Boden
 von
 Breslau.

1. Projekt kolonii willowej w Karłowicach, z rozplanowaniem ogrodów, b.a. przed 1895 r., b.s, APWr AMWr syg. 1849.

10770

— LAGEPLAN —
 DES LANDHAUSES FÜR FRAU STEVERRAT
 ADAMETZ IN CARLOWITZ BEI BRESLAU

2.12.19

— M. 1:1000 —

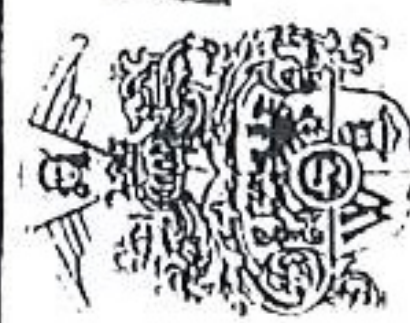

Handwritten notes:
 1. 10.11.1913
 11.11.1913
 12.11.1913

J. H. 1913.
 BRESLAU DEN 1. DEZEMBER 1913.
Joseph Hauke
 Baugeschäft
 Inh. Bruno Hauke, Maurermeister
 Breslau II, Palmstr. 32.
 Telefon 766

DIE BAUHERRIN: Anna Adametz
 geb. Leugwitz
DIE BAULEITUNG: in Auftr. v. J. Hauke
Joseph Hauke

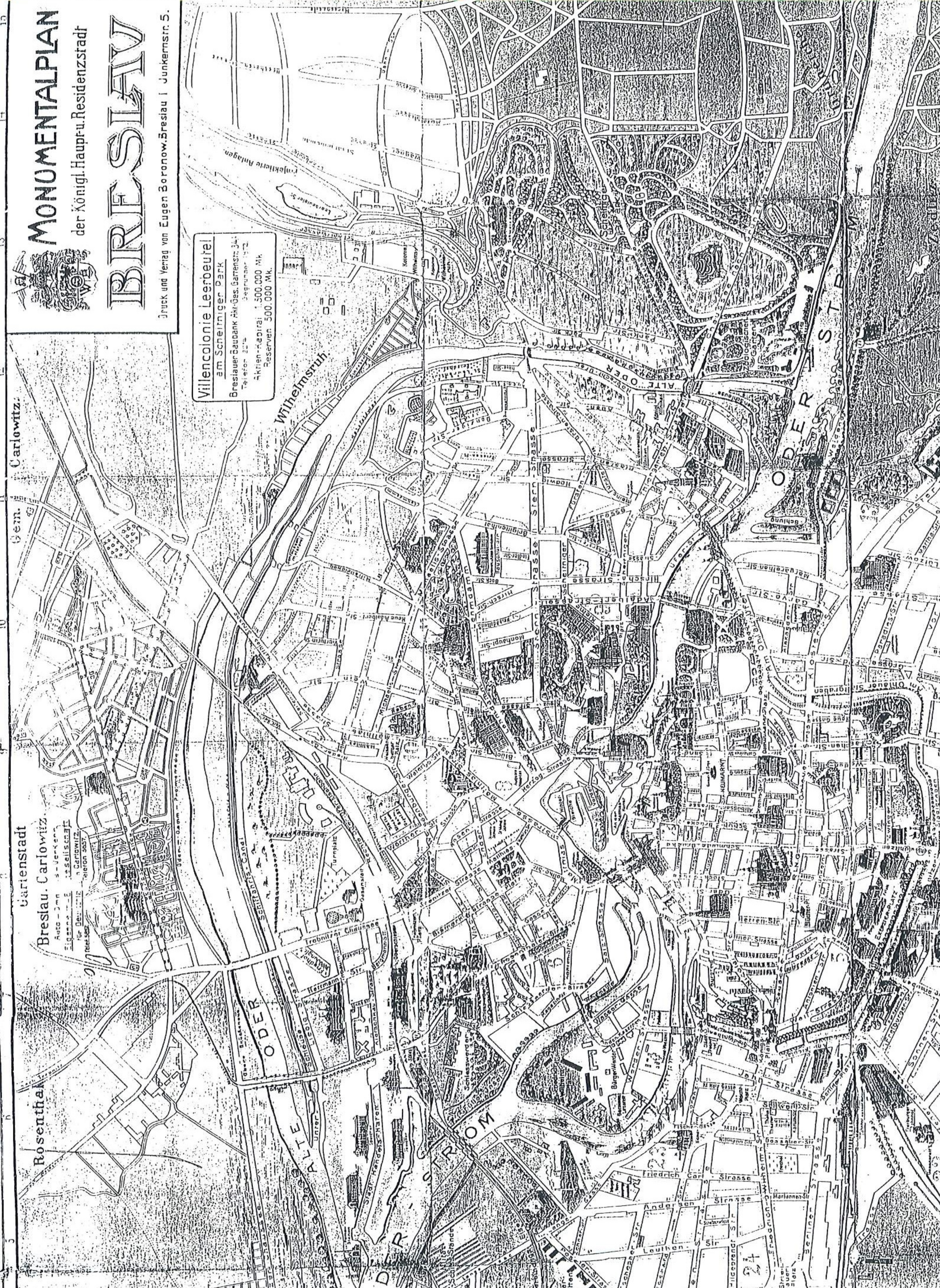
4. Plan sytuacyjny willi Anny Adametz z rozplanowanym parkiem przy ul. Kasprowicza 63, J. Hauke, 1913 r., 1:1000, ABWM, syg. T. 2399.

MONUMENTALPLAN
der Königl. Haupt- u. Residenzstadt
BRESLAV

Druck und Verlag von Eugen Boronow, Breslau i. Junkernstr. 5.

Villencoloniae Leerbeutel
am Schneiniger Park
Breslauer Gassenk. Mit-Ges. Gassenk. 344
Telefon 2014
Begründer 1912
Aktien-Kapital 1.500.000 Mk.
Reserven 500.000 Mk.

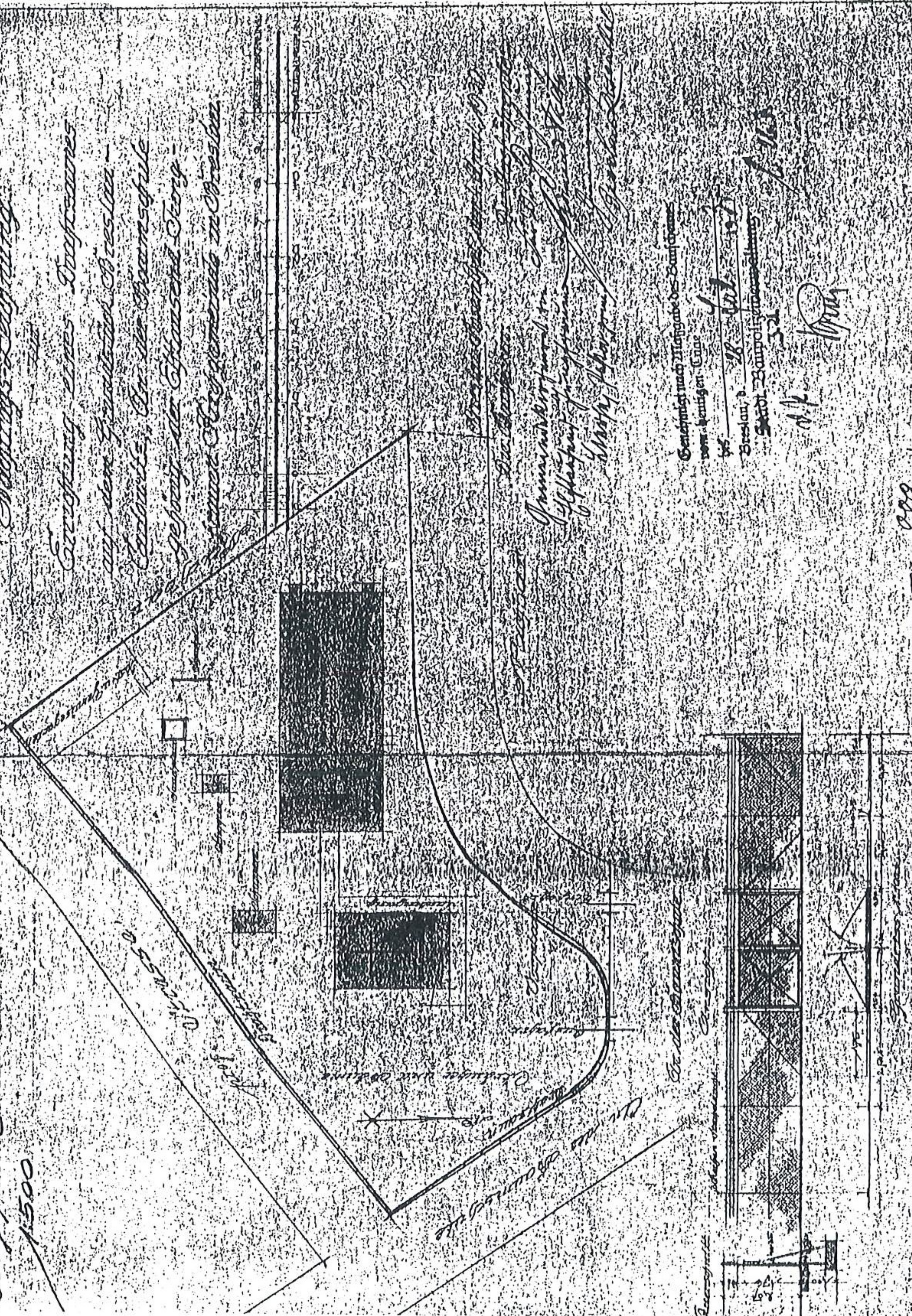

842.30

Lapeyrolle
1500

Burns, George Washington

Erziehung eines Professorens
auf dem Gebiet der Poesie -
Cordate, in der Poesie
gehört der Ehlensatz der
Vom Poesie in der

Genehmigt nach Auflage des Bauplanes vom heutigen Tage

Handwritten: vom heutigen Tage
Breslau, d. 28. Juli 1900.
Kaiserl. Bapollisverwaltung

at the
 100

P.E. 899-1930-2

7. Plan sytuacyjny kościoła pod wezwaniem Miłości Bożej, ul. Potockiego 5/7.
Ferdinand Walter, 1930 r. 1:500, ABWM, sygn. T. 310

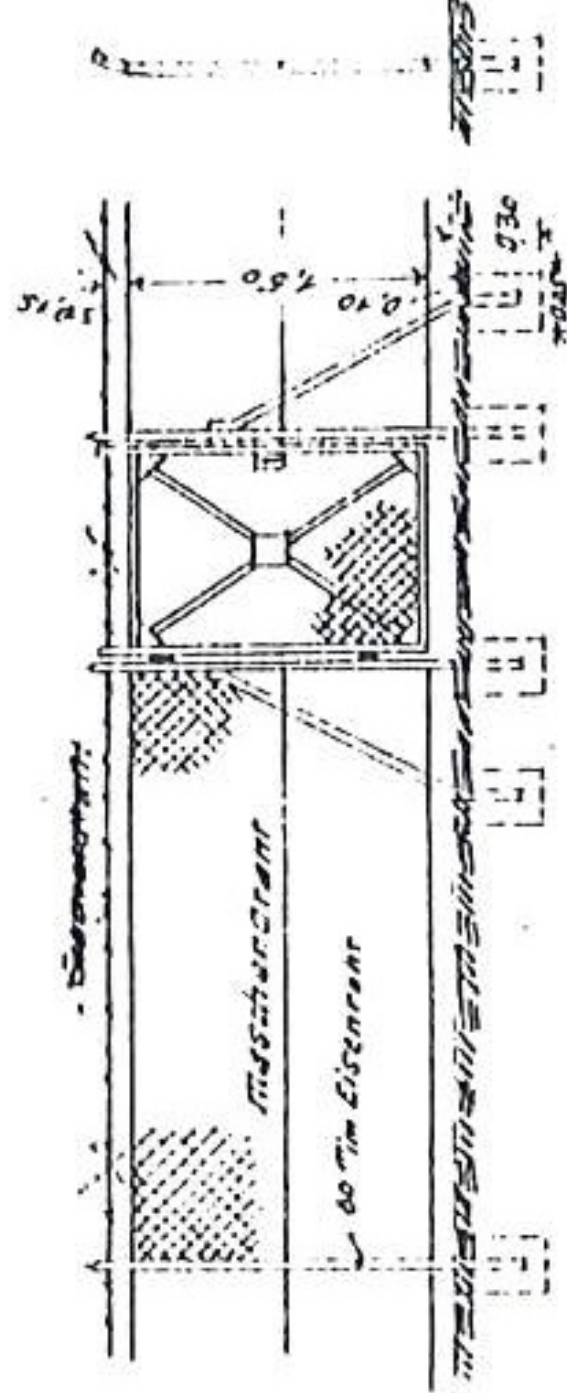
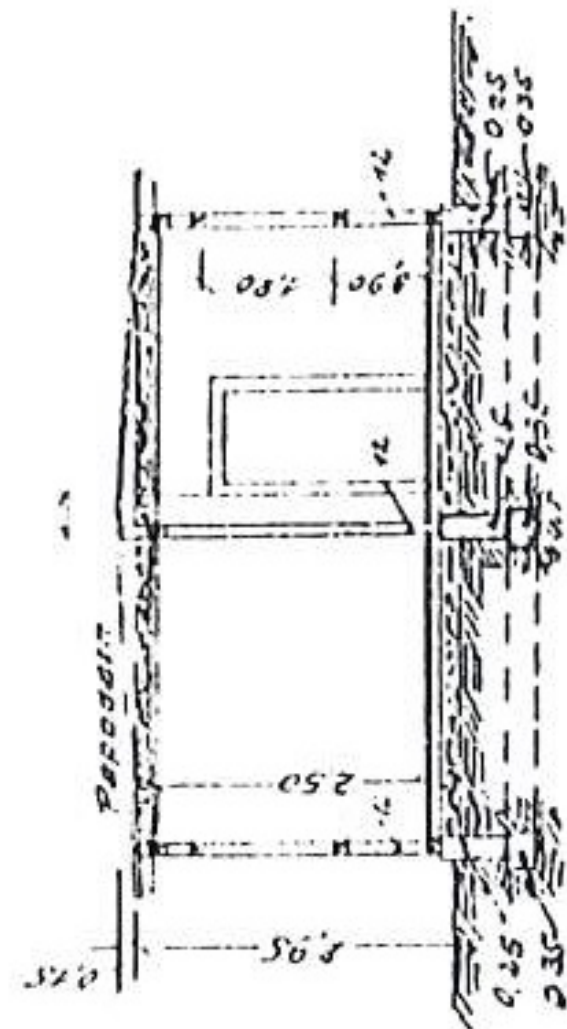
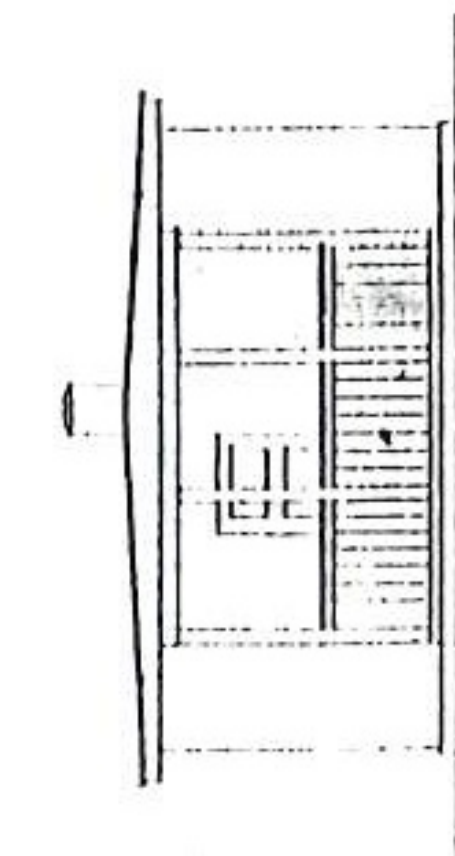
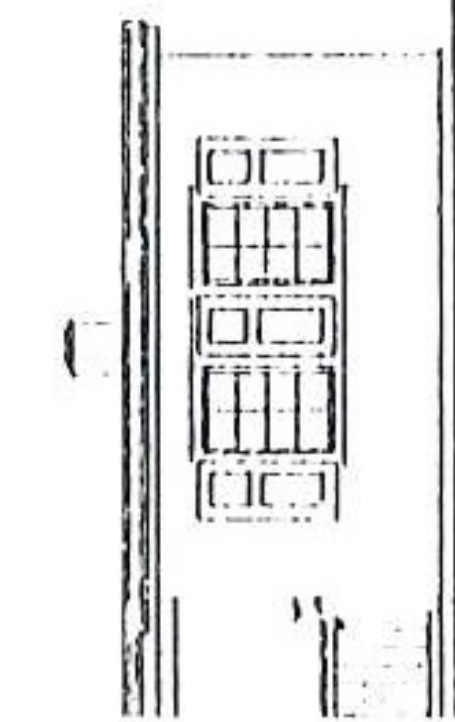
Wohnlaube und Grundstückseinfriedigung für Herrn Georg Kramlowski auf dem Grundstück in Carlowitz Richard Dehmelweg Nr. 13 Grundbuch Band III Blatt 635.

Ost-Ansicht

Süd-Ansicht

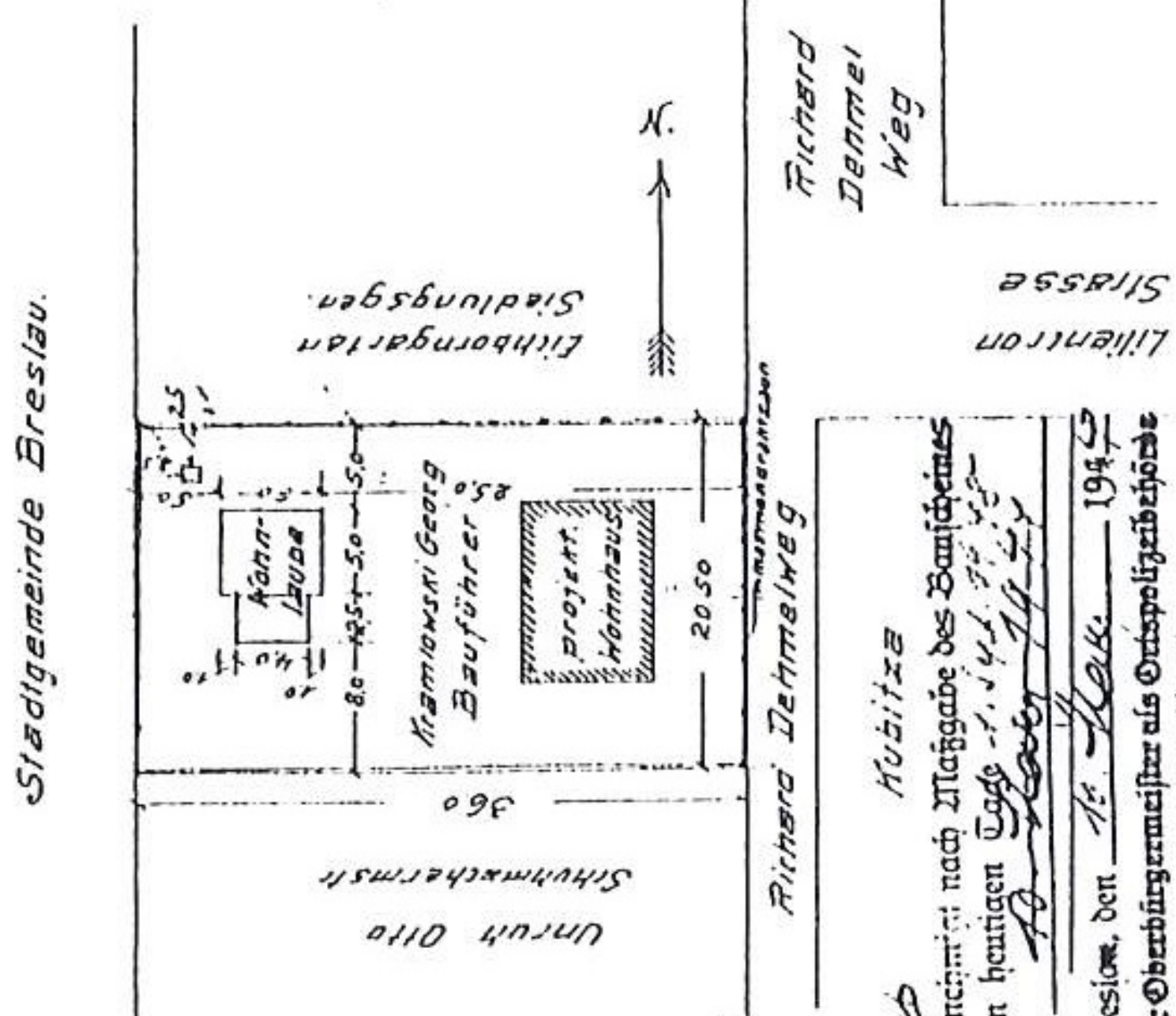
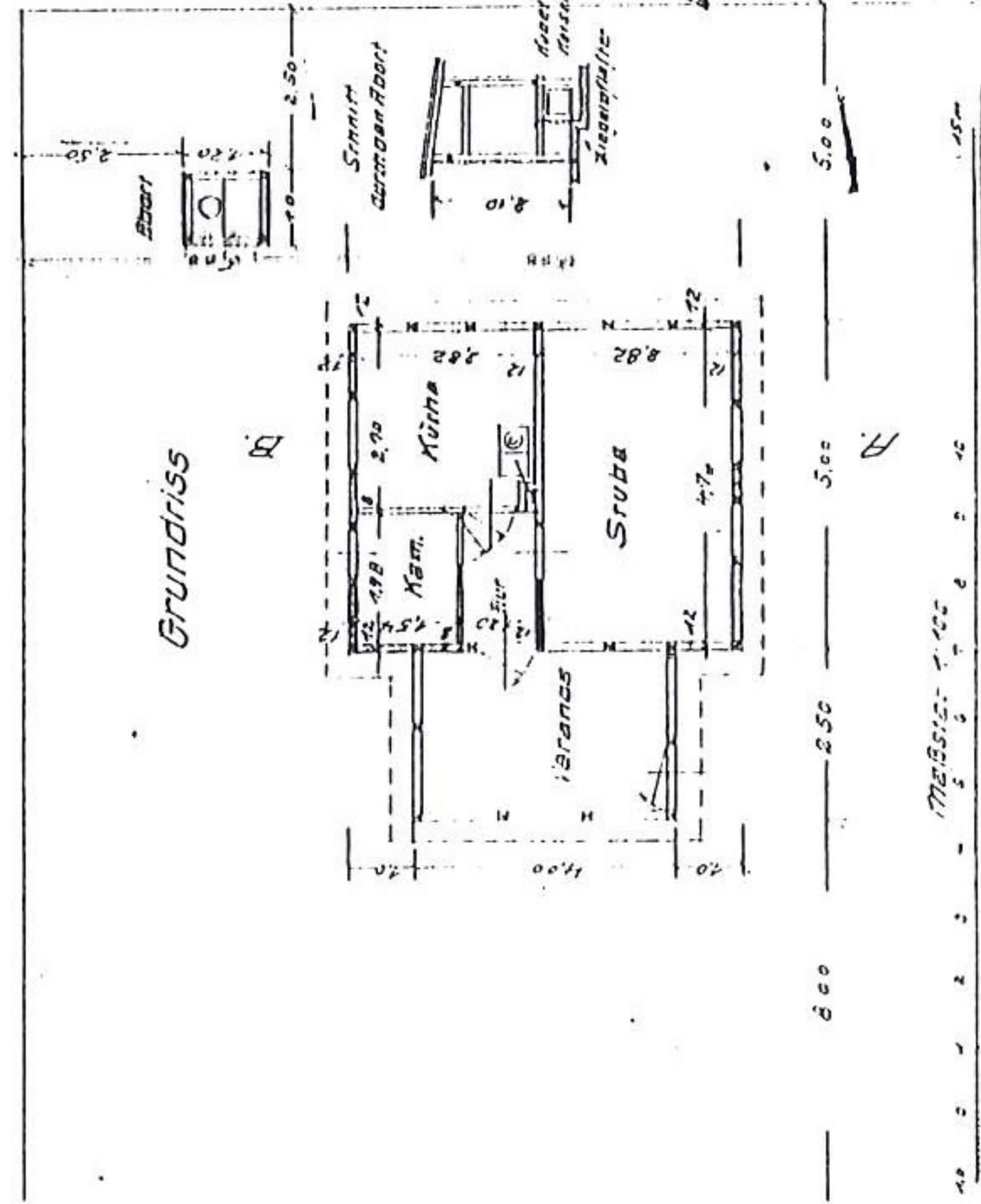
Schnitt A-B

Ansicht der Grundstückseinfriedigung 1:50

Übersicht 1:500.

Lageplan M:2500.

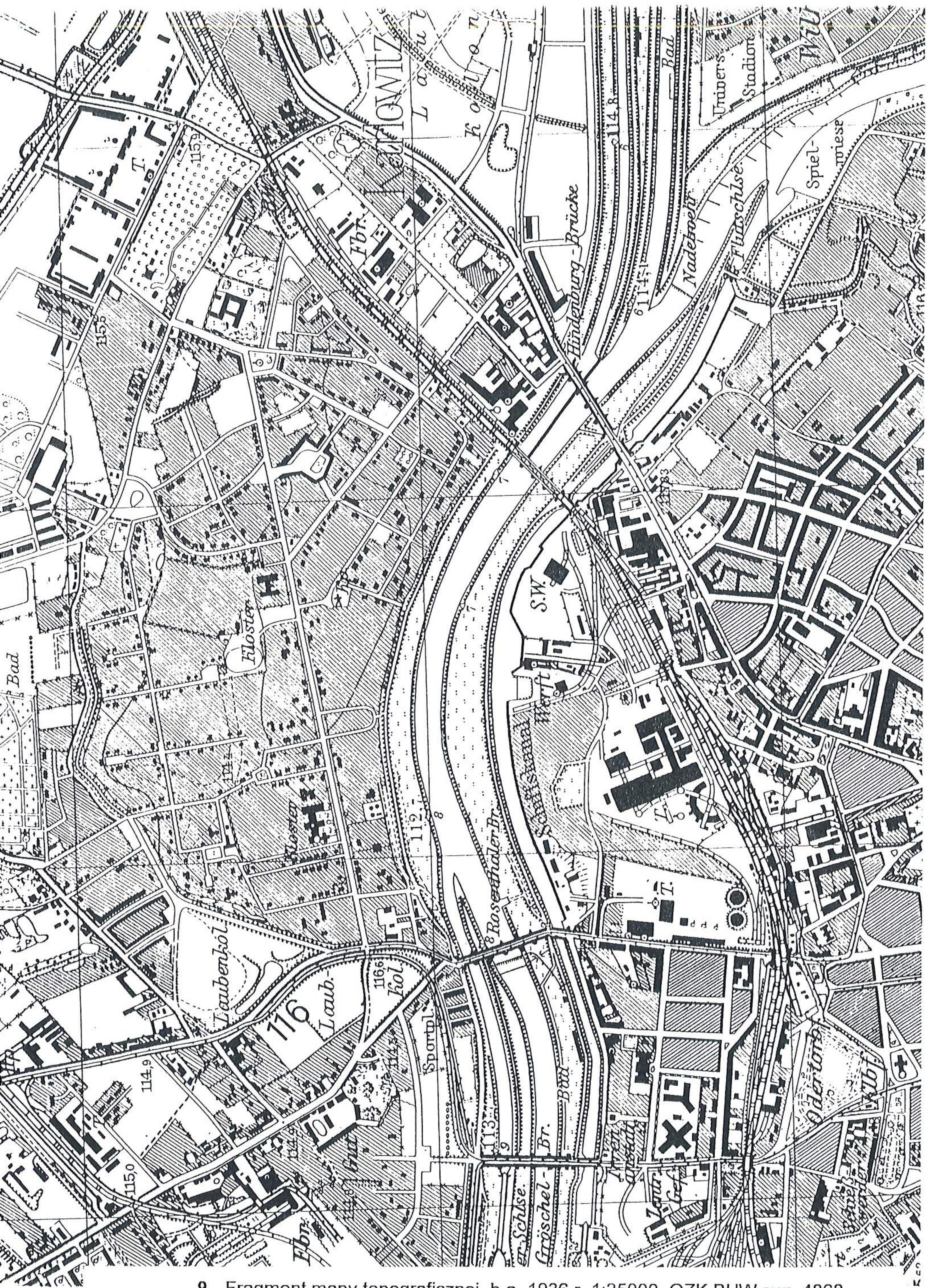
Genehmigt nach Maßgabe des Baugesetzes vom heutigen Tage bis 1. April 1934
Breslau, den 14. März 1934
Der Oberbürgermeister als Ortspolizeibehörde
— Baupolizei —
J. F.

Breslau, den 14. August 1933.
Für die Ausführung u. als Besitzer:
Georg Kramlowski
Carlowitz

Genehmigt nach Maßgabe des Baugesetzes vom heutigen Tage bis 1. April 1934
Breslau, den 14. März 1934
Die Ortspolizeibehörde
— Baupolizei —
J. F.

P. 33997.34

P. 33997.34

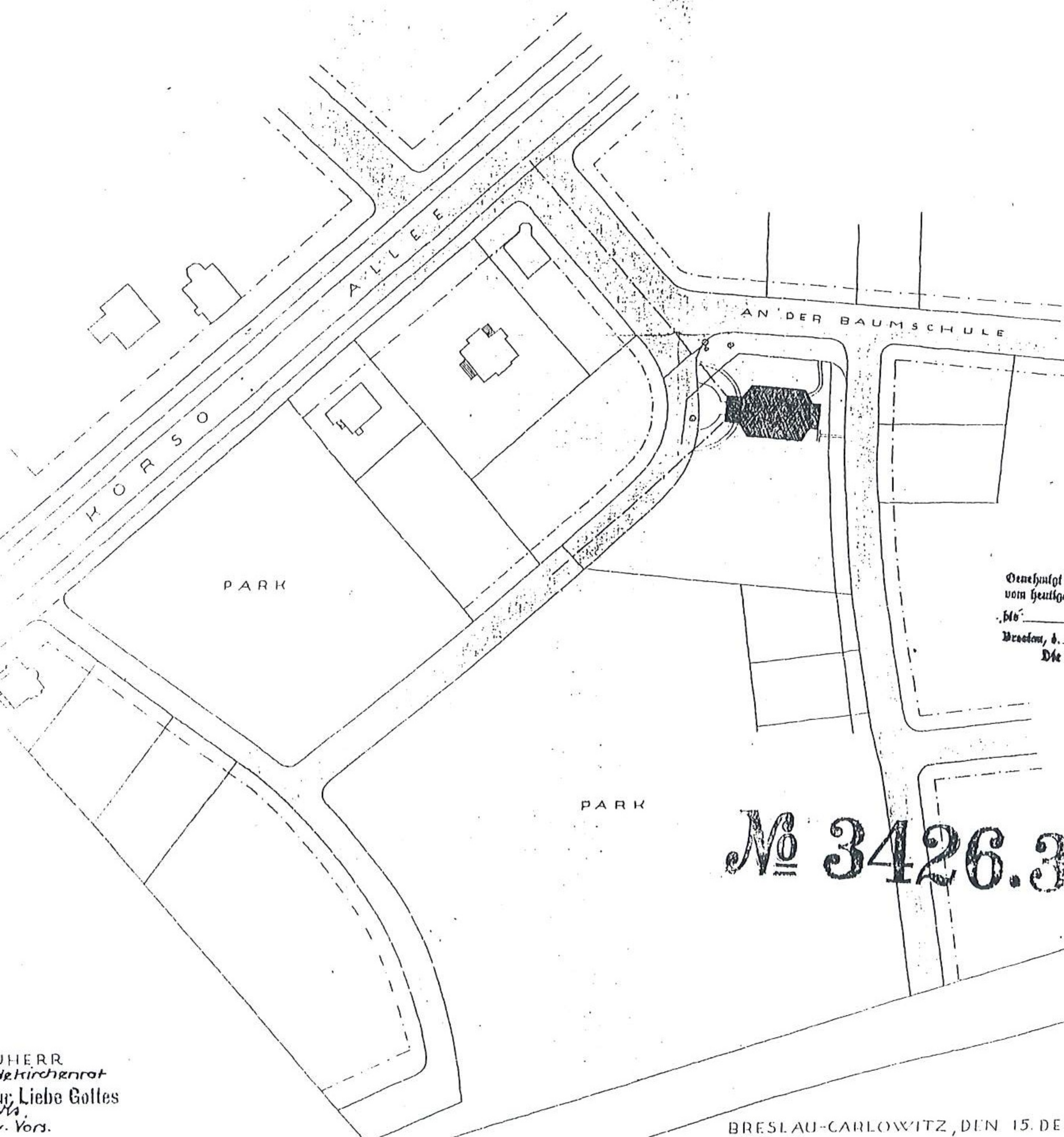

9. Fragment mapy topograficznej. b.a. 1936 r. 1:25000, OZK BUW sygn. 4868

BLATT 4.

Ortspolizeibehörde der
Baupolizei
EINGEDANGEN: - 5. AUG 1938
Anlagen

VORENTWURF
KIRCHE FÜR BRESLAU CARLOWITZ
LAGEPLAN 1:1000

Genehmigt nach Maßgabe des Bauplanes
vom heutigen Tage

Breslau, d. 1. 12. 1937

Die Ortspolizeibehörde
"Baupolizei"
H. H.

№ 3426.38

BRESLAU-CARLOWITZ, DEN 15. DEZEMBER 1937

10. Projekt nowego kościoła pod wezwaniem Miłości Bożej przy ul. Potockiego 5/7,
plan sytuacyjny. Albrecht Jaeger, 1937 r. 1:1000 ABWM, syg. 310

11. Fragment planu Wrocławia, b.a. 1937 r. 1:20000, ABWM, brak.syg.

Zeichnung

zum Bau einer Wohnlaube im Kleingartengelände Breslau-Karlowitz o. St.

Korso-Allee 44/45, Parzelle Nr. 82.

Bauherr: Emil Moraw

Breslau, Trebnitzer Str. 11

Für die Ausführung: Emil Moraw

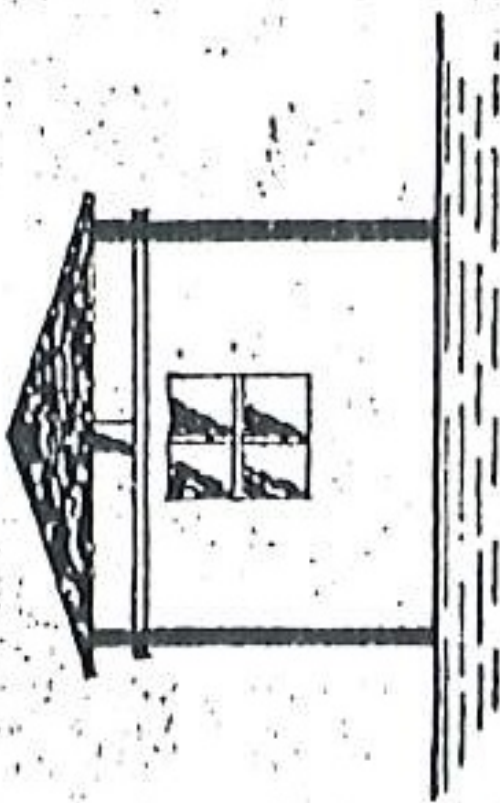
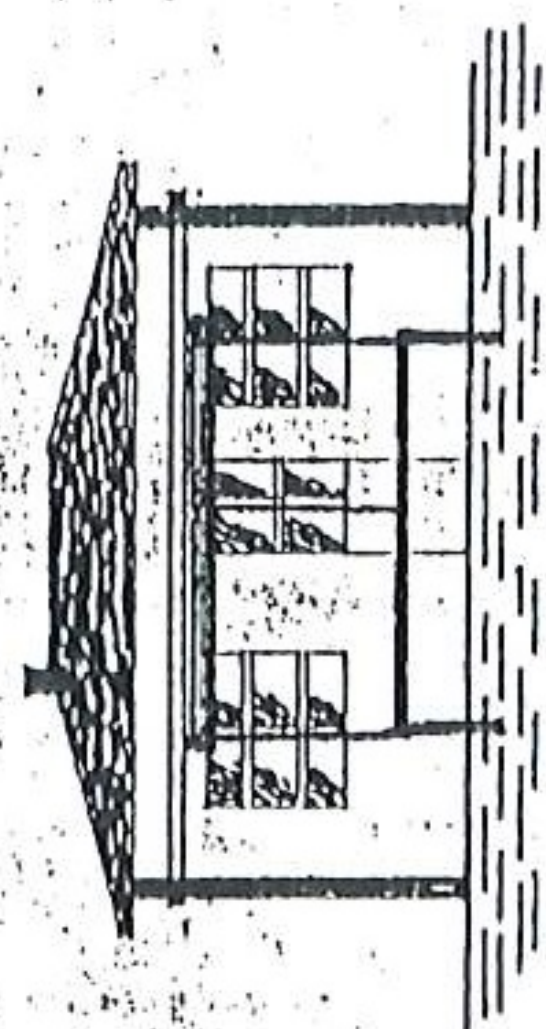
Meister der Schutzpolizei.

Breslau den 13. Mai 1944.

Emil Moraw, Baupersonal
auftraggeber

Vorderansicht

Nordansicht

Genehmigt nach Maßgabe des Baufreies
vom heutigen Tage
bis 1. Juli 1944

Grundriß

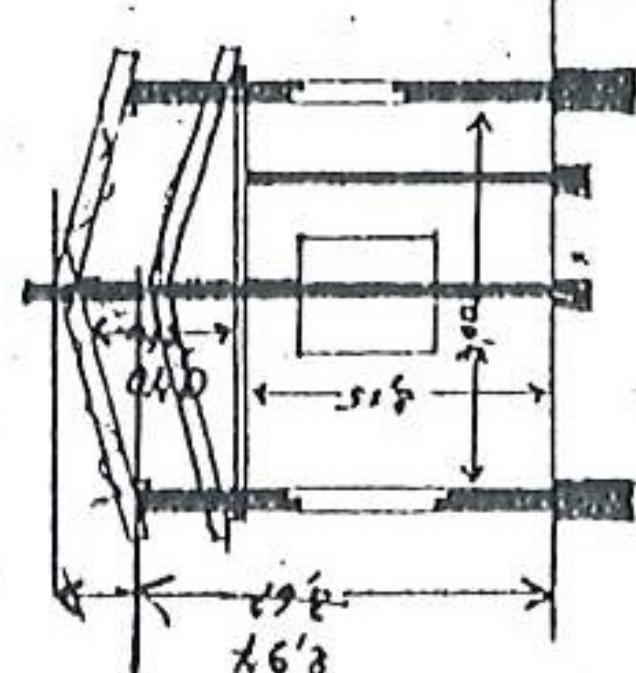
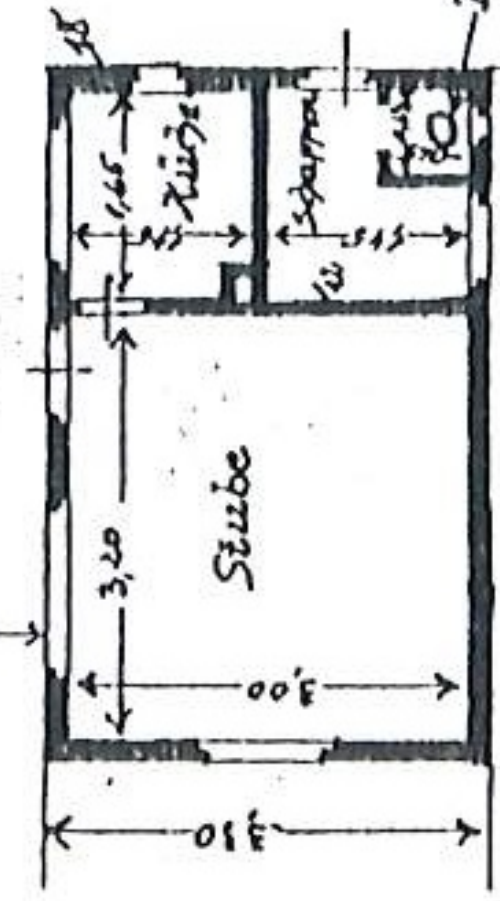
Breslau, den 11. Juli 1944

Der Oberbürgermeister als Ortspolizeibehörde

— Baupolizei —

J. Fl.

Vorlaube

Türenabart

Die Lage der Wohnlaube ist richtig dargestellt.
Breslau, den 11. 6. 1944

Städt. Vermessungsamt

Stadtbauamt

Signa

Lageplatz 1:1000

Platz 65. 47/1944

13. Fragment planu Wrocławia, b.a. ok. 1970 r. 1:1000, ABWM, brak. syg.